

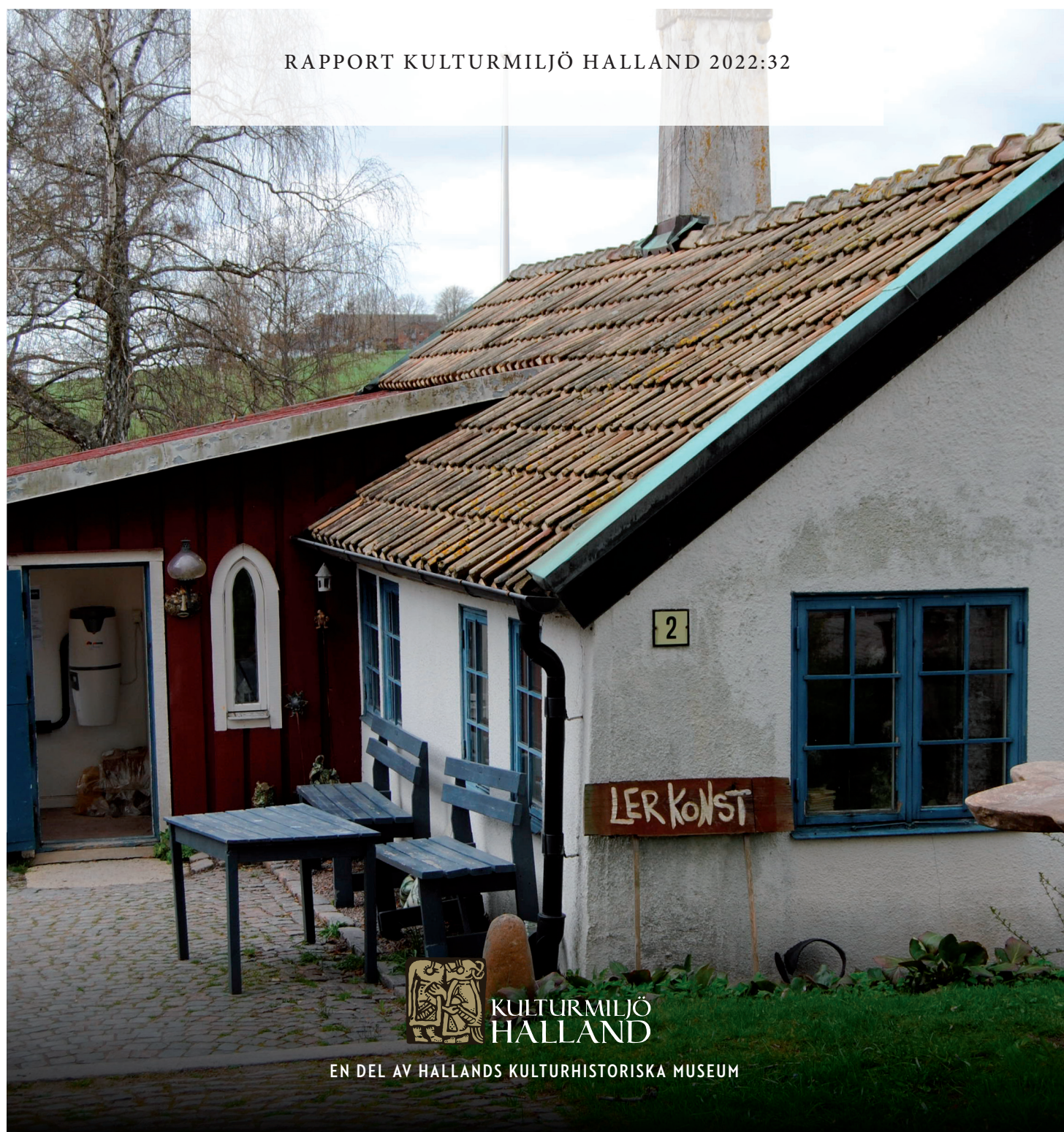
ANTIKVARISK FÖRUNDESRÖKNING 2022

Maria Johansson Jarneborn

KRUKMAKERIET

Halland, Laholm, Lerkvarnen 22

RAPPORT KULTURMILJÖ HALLAND 2022:32

KULTURMILJÖ
HALLAND

EN DEL AV HALLANDS KULTURHISTORISKA MUSEUM

Stiftelsen Hallands Länsmuseer, Kulturmiljö Halland

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2022

Antikvarisk förundersökning

Bild framsida. Krukmakeriets östra sida

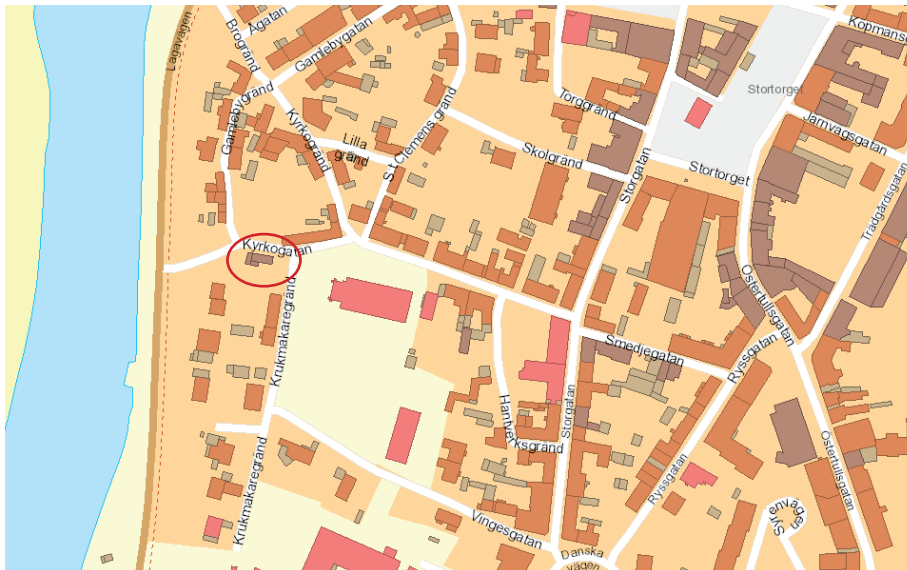
Foto: Maria Johansson Jarneborn (Filmnr. 2022-39).

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet.

Diarienummer: 2022-181

Innehåll

Inledning.....	4
Uppdraget.....	4
Befintligt skydd.....	4
Planerade åtgärder.....	5
Metod.....	5
Historia.....	5
Beskrivning.....	9
Omgivningen.....	9
Exteriör.....	9
Interiör.....	10
Kulturhistorisk värdering.....	10
Värden att bevara.....	11
Rekommendationer.....	11
Källor och litteratur.....	11
Rapporter från Kulturmiljö Halland 2022.....	13

Karta över Laholm med Krukmakeriet, Lerkvarnen 22 markerad.
Karta: Halmstads kommunkarta - Lantmäteriets topografiska karta.

Inledning

Uppdraget

Kulturmiljö Halland har fått i uppdrag av Kultur- och utvecklingsförvaltningen på Laholms kommun, att göra en antikvarisk förundersökning av Krukmarkeriet på Lerkvarnen 22 i Laholm inför kommande renovering och ändring. Den antikvariska förundersökningen har genomförts av Maria Johansson Jarneborn, bebyggelseantikvarie, Kulturmiljö Halland, under april-maj 2022.

För att avgöra om en genomförd åtgärd uppfyller var-samhetskra- och förvarnskrav (PBL 8 kap, §§ 13, 17) måste åtgärden relateras till byggnadens skick före ändringen. Detta förutsätter att byggnaden finns dokumenterad före åtgärd. Följande anti-kvariska förundersökning syftar till att beskriva och precisera byggnadens kulturhistoriska värden samt ta fram rekommendationer inför kommande förändring. Förundersökningen kan ligga till grund för en konsekvensbeskrivning samt en kontrollplan för kulturvärden, enligt PBL 10 kap 7 §, 2–3, i samband med byggskedet.

Befintligt skydd

Riksintresse för kulturmiljövården

Fastigheten ligger inom Riksentresse för kulturmiljövården - LAHOLMS INNERSTAD OCH LAGA-HOLM med motiveringen "Småstadsmiljö och borg-ruin med omland vid en sedan förhistorisk tid strategiskt viktig plats, som speglar den medeltida danska centralmaktens närvaro i rikets periferi samt den förindustriella sydsandinaviska stadens utseende och liv. (Borgmiljö, Fornlämningsmiljö)".

Fornminne

Fastigheten ligger inom fornlämning stadslager (L1996:5394) vilket innebär att åtgärder som berör marken ska godkännas och beslutas av Länsstyrelsen.

Kulturmiljöprogram

Lerkvarnen 22 omfattas av Bevarandeplan för Laholms innerstad från 1987 där Lerkvarnen 22 har pekats ut som kulturhistoriskt värdefull.

Bebyggelseinventering

Fastigheten är inventerad klass B i den länstäckande bebyggelseinventeringen (inventeringsår 2008) vilket är den näst högsta klassen över kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Den har i inventeringen bedömts ha byggnadshistoriska-, miljöskapande-, pedagogiska och samhällshistoriska värden samt identitesvärde.

Planerade åtgärder

Fastighetsägaren planerar en renovering av krukmakeriet, bland annat utvändig målning och takomläggning. Det har även framkommit önskemål om att byta ut trä- och tegelgolv invändigt för att kunna städa bättre och skapa en bättre arbetsmiljö. Även kök och toalett ska renoveras/moderniseras.

Metod

Byggnaden har beskrivits och inventerats med avseende på kulturhistoriska värden. Utifrån den inventering som gjorts har viktiga karaktärsdrag sammanställts. De identifierade kulturhistoriska värdena och de viktiga karaktärsdragen ligger till grund för de antikvariska rekommendationerna.

Historia

Det ska ha bedrivits krukmakeri på den aktuella fastigheten sedan 1600-talet då en ugn byggdes där. När det nuvarande krukmakeriet byggdes 1854 bevarades den gamla ugnen.

Tillgången på lera från Lagan har gjort att keramiktillverkning har varit vanligt förekommande i Laholm under lång tid. I början av 1800-talet etablerades flera krukmakerier vid och runt kyrkan i Laholm. 1820 startade Christoffer Berg en liten verkstad på hörntomten Kyrkogatan/Krukmakaregränd, sedermera Lerkvarnen 22. Sju år senare tog Daniel Carlberg över krukmakeriet. Efter hans död 1853 tog kakelugnsmästare Johan Bernhard Holmgren över verksamheten. Det var även Holmgren som lät uppföra en ny verkstad på platsen. Fram till 1865, då de bägge avled, arbetade Johan tillsammans med sin bror Nils på fastigheten. Därefter bedrevs verksamheten av Christian Bosén. 1907 övertog Boséns f.d. lärning Julius Nilsson, även kallad Potterlius, krukmakeriet. Efter Julius Nilssons död 1923 stod huset tomt i två år innan Anders Larsson tog över. 1931, efter Anders död, övertog sönerna Olof och Nils Nilsson verksamheten. De utvidgade och flyttade till en nybyggd verkstad på Sofiero. I slutet av 1940-talet startade Nils en ny verksamhet medan Olof fortsatte att bedriva Laholms Keramik på Sofiero. Under tiden fanns Krukmakeriet på Lerkvarnen 22 kvar i familjens ägor. Efter att Olof gick bort 1985 fortsatte hans hustru tillsammans med brorsonen Kurt Larsson verksamheten innan det upphörde.

Foto från Lerkvarnen 22 avfotograferat 2022. När fotografiet är taget är oklart.

Foto från Lerkvarnen 22 avfotograferat 2022. Fotot visar Anders Larsson vid Krukmakeriets östra gavel och är taget innan 1931 då han avled.

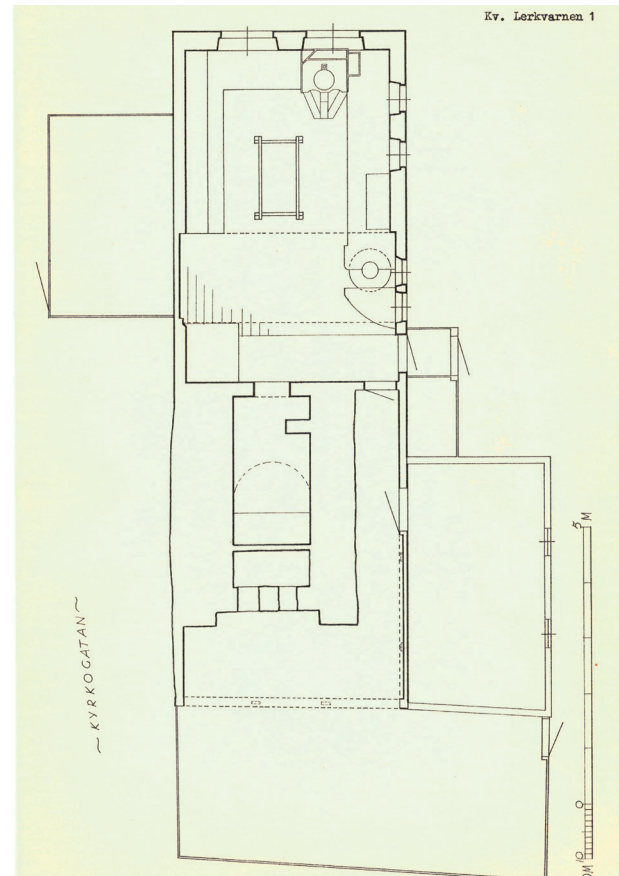

Foto från Lerkvarnen 22 avfotograferat 2022. När fotot är taget är oklart.

Av gamla fotografier kan man se att huset byggts om i omgångar. På äldre foton finns, förutom en utbyggnad i söder som finns än idag, ytterligare två utbyggnader åt söder. Då fanns även två skorstenar på taket. På ett annat foto syns en tillbyggnad på husets norra sida, mot Kyrkogatan. Möjligen byggdes huset från början som en länga i ett plan och har därefter byggts till.

1944 genomfördes en inventering av krukmakeriet av Nordiska museet. Enligt inventeringen fanns redan då tillbyggnaden på husets västra gavel samt på dess södra långsida. Då fanns även en utbyggd förstuga precis bredvid utbyggnaden i söder. Under denna tid var fasaderna av gulvitputsat korsirke medan utbyggnaderna i söder och i väster hade röd lockribbpanel med cementerad sockel. Utbyggnaderna hade pulpettak med enkupigt tegel. På huset norra långsida, mot Kyrkogatan, fanns vid tiden en utbyggnad med röd lockribbpanel. Taket på den ursprungliga byggnaden var ett sadeltak belagt med enkupigt tegel. Fönstren på huset hade grågröna fönstrebågar och förstugans dörr var målad grågrön.

Interiört var förstugans dörr målad grågrön och golvet innanför belagt med rött tegel. I husets östra del, i verkstaden, var väggarna täckta med grågul pärlspontpanel förutom den västra delen av verkstaden som hade väggar av vitputsat korsvirke. Taket var, liksom väggarna, klätt med pärlspont. Golvet var belagt med trä förutom framför ugnen där golvet var gjutet. Enligt inventeringen fanns tidigare en galt i hörnet bredvid ugnen och därtill en kamin. Utrymmet norr om verkstaden, mot Kyrkogatan, hade jordgolv.

Uppmåtningsritning från Nordiska museets inventering 1944.

Krukmakeriet
sett från
Krukmakaregränd.

Överst t.v: Östra gaveln. Överst t.h: Södra långsidan med den södra utbyggnaden. Nederst t.v: Södra utbyggnaden sett från sydväst. Här syns även den östra utbyggnaden. Nederst t.h: Krukmakeriets östra och norra sidor.

Utbyggnaden på husets sydvästra sida, bredvid förstugan, användes 1944 som ateljé.

Enligt en uppmättningsritning av krukmakeriet från 1944 fanns en vägg mellan den äldsta delen av huset och utbyggnaden med ateljé i sydväst. Denna är idag borttagen och endast den bärande stommen finns kvar. På ritningen syns även den gamla farstun tydligt, vilken idag byggts om.

Enligt äldre fotografier samt ritningen från 1944 kan det konstateras att det skett en del förändringar redan innan 1944, men även efter. Mellan 1930 och 1944 revs en entré till krukmakeriet som fanns på husets sydöstra långsida in till verkstaden. Efter 1944 har farstun byggts om och lutan på husets norra långsida har rivits. På ritningen från 1944 fanns ingen källare/nedre våning. På ritningen ser det ut som om det var öppet in till utbyggnaden från baksidan av ugnen. Utbyggnaden tycks istället varit tillgänglig utifrån genom en dörr på dess södra sida. Av detta kan konstateras att

källaren/nedervåningen byggts till i efterhand, liksom trapporna ner. Det är även tydligt i interiören att källaren är tillkommen senare. Tegelgolvet tycks också vara mer sentida. Troligtvis hade hela krukmakeriet tidigare trägolv, men när huset renoverades och källaren byggdes lades tegelgolv i huset förutom på den del som fanns över den nya källaren (där köket/pentryt är idag) där trägolvet bevarades. Kanske gjorde man så av konstruktionsmässiga skäl. Det tycks även skett en del ändringar gällande fönster och fönstrens placering i och med ombyggnationerna.

Beskrivning

Omgivningen

Krukmakeriet ligger i hörnet av Krukmakaregränd och Kyrkogatan, i västra delen av centrum i Laholm. Öster om fastigheten ligger Sankt Clemens kyrka. Söder om krukmakeriet ligger ytterligare en gammal keramikverkstad.

Exteriör

Krukmakeriet består av en länga i en våning med sadeltak belagt med gult enkupigt tegel. På taket finns även en putsad skorsten. Väggarna har grov vitmålad

Den gamla ateljén, den södra utbyggnaden. Stolparna finns kvar efter den gamla innerväggen mellan verkstaden och den södra utbyggnaden. I denna del finns även det gamla brädgolvet kvar.

Krukmakeriets östra del. På det vänstra taket syns dekormålningen föreställandes Sankt Clemens kyrka. Här syns även tegelgolvet.

Den södra utbyggnaden/den gamla ateljén sett mot väster.

Den östra delen av huset sett mot väster. Här syns den gamla brännugnen och bakom brädorna finns "portalen" in.

Den gamla brännugnsens södra sida.

spritputs. Fönstren är träfönster med utanpåliggande spröjs, målade med oljefärg i en blå kulör. Entrédörren på husets sydöstra sida är en ljusblå tvådelad dörr av trä med snedställd träpanel och grova svarta smidesbeslag. På taket finns en putsad skorsten som möjligen varit vitmålad men som idag är grå/smutsig med algpåväxt eller liknande. Plåten mellan skorstenen och taket är av koppar. Taket har en grön överliggare vid vindskivorna, troligtvis av kopparplåt.

På husets södra sida finns en tillbyggnad med pulpettak. Taket är belagt med falsad skivtäckt eller möjligen bandtäckt rödmålad plåt. Här finns även överliggare av kopparplåt vid vindskivorna. Fasaderna är klädda med bred lockpanel målade i en röd kulör, troligtvis oljefärg. Grunden är murad med slät puts på. Här finns även vitmålade källarfönster.

På husets västra gavel finns ytterligare en utbyggnad som även är ihopbyggd med den södra utbyggnaden. Denna utbyggnad har pulpettak belagt med rött enkupigt tegel. Vindskivorna har, liksom på resten av huset, en överliggare av kopparplåt. Fasaderna utgörs, liksom på den södra utbyggaden, av bred rödmålad lockpanel och murad och vitputsad grund. På utbyggnadens västra sida finns även en utanpåliggande murad skorsten. Plåten mellan skorstenen och taket är av koppar. Fönstren på utbyggnaderna utgörs av sidohängda enlufts-fönster i vitmålat trä med utanpåliggande spröjs. På den västra utbyggnaden finns även ett större fönster med tre bågar men i samma utförande som de andra. Vid entrén till krukmakeriet, på den södra utbyggnadens östra sida, finns ett litet vitmålat fönster med spetsbåge. På den södra utbyggnadens södra långsida finns även ett källarfönster med glasblock.

Interiör

Entrén leder in i en mindre farstu med tegelgolv som i sin tur leder in till keramikverkstaden. Rätt fram, i husets centrala del mot den norra väggen, finns en gammal ugn bevarad. Den har sidor av ljus puts med synliga stenar. Krönet på den södra sidan är täckt med rött tegel och ugnens östra sida är helt putsad. Husets östra del har panel i taket. Här finns även synliga takbjälkar. På det norra taket finns en rund målning föreställandes en man med ett kyrktorn i bakgrunden, troligtvis Sankt Clemens kyrka i Laholm. I denna del är golven täckta av rött tegel och väggarna har modernare ytskikt. I rummets nordvästra del

finns öppningen till den gamla ugnen och bredvid den en öppen spis av puts och synligt tegel.

Direkt till vänster innanför farstun, i den gamla ateljén, är taket belagt med moderna ytskikt, liksom väggarna. Golvet är delvis belagt med rött tegel men främst med ett trägolv, troligtvis äldre. Här finns även äldre drejskivor och avlastningsytor. Denna del har lågt i tak och här finns den bärande stommen mellan utbyggnaden och övriga huset synlig. Från denna del av huset finns en mindre trappa av samma röda tegel som golvet. Trappan leder till en lägre belägen del på ugnens baksida, den västra sidan. Härifrån finns ytterligare en trappa som leder ner till ett rum i den västra utbyggnaden. Trappan ner är gjuten, liksom golvet. Väggar och golv har modernare ytskikt. I detta rum finns keramikugnen liksom avlastningsytor och hyllor. I avlastningsytan finns en gammal ventilationsfläkt inbyggd. Från denna del finns ytterligare en gjuten trappa ner till källaren. Här är ytskikten modernare och golven täckta av klinker. I källaren finns en mindre toalett samt ett mindre kök/pentry.

Kulturhistorisk värdering

Den aktuella byggnaden har, trots en hel del förändringar, kvar sin ursprungliga form och funktion. Den har ett byggnadshistoriskt värde som en äldre byggnad från 1800-talets mitt med en tydlig prägel från tiden och av keramikverkstad. Att huset och platsen under mycket lång tid varit krukmakeri ger den ett kontinuitetsvärde. Huset har även ett identitetsvärde då det har funnits på platsen mycket länge och många har en anknytning till fastigheten eller dess verksamhet. I ett område med äldre karaktär samt vid kyrkan har byggnaden även ett miljöskapande värde som en del i en äldre bebyggelse. Huset har ett samhällshistoriskt värde då det kan berätta om en viss verksamhet och hur man tidigare levde och arbetade. Att huset kontinuerligt använts som keramikverkstad och kakelugnsmakeri ökar det samhällshistoriska värdet då det berättar om ett hantverk i det förindustriella Laholm. Husets strategiska placering i närheten av leran som fanns i Lagan är ytterligare ett värde. Det har även ett pedagogiskt värde då det interiört är mycket tydligt vad huset används och har använts till.

Värden att bevara

- Byggnadens funktion som keramikverkstad
- Byggnadens form och volym med en låg huvuddel med sadeltak och utbyggnader åt söder och väster med pulpettak.
- Sadeltak belagt med enkupigt gult tegel.
- Vitmålad puts på huvuddelen och träpanel på utbyggnaderna.
- Traditionella material så som träfönster, puts, träfasad, tegel- eller plåttak mm.
- Brännugn med bevarad interiör samt tillhörande skorsten.

Rekommendationer

- Det gula tegeltaket på huvudbyggnaden ska om möjligt bevaras. Om det inte går kan det ersättas av ett nytt enkupigt tegel, förslagsvis HØJSLEV 1- kupig lille dansk, gult ofalsat taktegel.
- Detaljer av kopparplåt ska bevaras, alternativt bytas till nya av koppar.
- De två utbyggnaderna ska ha ett avvikande tak-täckningsmaterial. Den södra utbyggnaden ska fortsättningsvis ha tak täckt med rödmålad falsad skivtäckt plåt, alternativt bandtäckt plåt. Taket på den västra utbyggnaden bör bevaras. Behöver det bytas ska det bytas till ett likvärdigt som det befintliga. Det kan eventuellt även bytas till ett falsat rödmålat plåttak.
- De putsade partierna ska fortsättningsvis vara putsade och de träbeklädda ska fortsättningsvis vara träbeklädda.
- Fönstren bevaras och målas i en ljusblå kulör likt befintlig, alternativt i en grågrön kulör för att efterlikna den befintliga kulören.
- Huset är idag målat i modernare färger (inte linolja eller falurödfärg) och bedöms därför även fortsättningsvis kunna målas i modernare färger. Den röda kulören bör dock efterlikna falurödfärg (NCS S 4550-Y70R).
- Brännugnen bevaras, även interiört, liksom tillhörande skorsten.

- Golvet: Nedan följer tre alternativ för golvet där nummer 1 är det vi först och främst rekommenderar och 3 är det förslag som medför störst påverkan på de kulturhistoriska värdena, men som ändå bedöms vara möjligt under förutsättning att nytt golv anpassas till interiörens karaktär

1. Bevara befintliga golv. Behandla tegel- och trägolvet för att få en mer lättstädad yta. Golven rengörs noga, förslagsvis med en skurmaskin. Därefter, när golven torkat ordentligt, kan de behandlas, tegelgolvet med linolja och eventuellt med linoljevax, och trägolvet med förslagsvis linoljevax.

2. Lägga ett nytt golv ovanpå det befintliga. På så sätt bevaras det befintliga golvet under det nya.

3. Ta bort det befintliga golvet och ersätt med ett nytt.

- En vägg med dörr/glasparti eller liknande kan sättas in mellan utrymmet där den nya ugnen finns och trappan ner. Detta för att få ett separat rum för ugnen.
- Eventuella förändringar ska genomföras i samråd med certifierad sakkunnig gällande kulturvärden (KUL).

Källor och litteratur

Kulturmiljö Hallands arkiv.

Laholms kommunarkiv - Kulturhistoriska undersökningar, Nordiska Museet 1944

Bevarandeplan Laholms kommun 1987

Lindvall-Nordin, Christina (1999). Laholmskeramik: föremål och verkstäder i Sydhalland under 300 år. Laholm: Lerkvarnen 25

Digitalt museum

Några historiska bilder är fotograferade från tavlor på plats i krukmakeriet. Källor okänt.

Ett av fönstren på den äldre delen av byggnaden.

Tegelgolvet.

Målningen på taket i verkstaden.

Utrymmet en trappa ner där den modernare ugnen finns.

Pentryt.

Rapporter från Kulturmiljö Halland 2022

- 2022:1 Fortsättningen av den arkeologiska utredningen inom Norra Villmanstrand, Halland, Halmstad kn, Snöstorps sn 2021.
- 2022:2 Tre fornlämningar inom Trönninge 2:27, L2020:3647, L2020:3649, L2020:3653, Arkeologisk förundersökning.
- 2022:3 Skogskyrkogården i Falkenberg, kulturhistorisk inventering
- 2022:4 Alafors kvarnmiljö, antikvarisk utredning inför förbättrad fiskvandring
- 2022:5 T4 Hässleholm, Matsalen, antikvarisk förundersökning
- 2022:6 Arkeologisk utredning 2021 inför den nya Slottsmöllebron, Halmstad 9:14 och Halmstad 10:26 m fl
- 2022:7 Köinge kyrka, Utvändig renovering, antikvarisk medverkan
- 2022:8 Arkeologisk utredning inför solkraftspark i Harplinge. Harplinge sn, Arkeologisk utredning steg 1
- 2022:9 Övraby VA, Övraby socken, Halmstad 9:26, Arkeologisk utredning 2021
- 2022:10 Tidigmoderna odlingslager och bebyggelselämningar i kvarteret Grev Kristoffer, Halland, Halmstad, Fastigh. Grev Kristoffer 10 och 13, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2020
- 2022:11 Skottorps slott, Renoveringsåtgärder 2020-21, Antikvarisk medverkan
- 2022:12 Eskilstorp, planutredning
- 2022:13 Tingshuset, Höken 3, Laholm. Antikvarisk förundersökning
- 2022:14 Varbergs kyrka, antikvarisk förundersökning
- 2022:15 Armékåren 14, antikvarisk förundersökning
- 2022:16 Morups kyrkogård, uppdatering av kulturhistorisk dokumentation och bevarandeplan
- 2022:17 Tönnersjö kyrka, renovering av golv m.m
- 2022:18 Arkeologisk förundersökning av L1997:7567, Landa socken, Sintorp 3:6
- 2022:19 Teater Storan, Svärdet 8, Antikvarisk medverkan
- 2022:20 Centralskolan, Tvååker. Antikvarisk förundersökning
- 2022:21 Från stenålder till vikingatid i Hunnestad. Halland, Hunnestads sn, Arkeologisk förundersökning av L2020:6458
- 2022:22 Hasslövs kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
- 2022:23 Våxtorps kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
- 2022:24 Fiberledning vid Norre Port, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2022
- 2022:25 Fiberledning i Klostergatan, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2022
- 2022:26 Gällareds kyrka, dränering, antikvarisk medverkan
- 2022:27 Elskåp vid Lilla Torg, Halmstad 5:1, RAÄ 44:1/L1997:3939, Arkeologisk schaktningsövervakning 2021
- 2022:28 Gunnarsjö kyrkogård, uppdatering av bevarandeplan
- 2022:29 Tröinge 2:21 och 3:107, Falkenberg, Vinbergs sn, Tröinge 2:21 och 3:107, Arkeologisk utredning 2022
- 2022:30 Slöinge kyrka, styrsystem, antikvarisk medverkan
- 2022:31 Under granarna i Älvasjö 1:3, Övraby sn, Halmstad kommun, Älvasjö 1:3, Arkeologisk utredning 2022
- 2022:32 Krukmakeriet, Lerkvarnen 22 Laholm, antikvarisk förundersökning

KULTURMILJÖ
HALLAND